

Handleiding

Van klimaatcontroverse naar klimaatverbinding

Deze handleiding is deels geïnspireerd op:

- 'Verbindend communiceren' van Eef Cornelissen en Tomas Baum uit het boek: Wij weten van praten. Politeia
- BurgerschapsReflex van Eef Cornelissen, Evelyn Morreel en Jelle De Schrijver
- 'Socrates op de speelplaats' van Richard Anthone en Freddy Mortier. Acco

EEN KLIMAAT VOOR DIALOOG

Kan technologie het klimaatprobleem oplossen?

Mag je het vliegtuig nemen voor een korte vakantie?

Is een vegetariër een beter persoon dan een vleeseter?

Lessen over klimaatopwarming kunnen best uitdagend zijn. Wetenschappelijke ideeën en ideologische overtuigingen kunnen botsen tijdens lessen over duurzaamheid. Maar de confrontatie van ideeën kan ook een kans zijn. Het is een kans om de burgerschapsvaardigheden van jongeren te trainen, met name de vaardigheid met elkaar in dialoog te gaan en begrip op te leren brengen voor mensen met andere overtuigingen. Filosofische dialogen vormen hierbij een instrument om het gesprek tussen leerlingen in goede banen te leiden.

Een dialoog is iets anders dan een debat. In een debat staat het verdedigen van het eigen gelijk centraal. Dat kan makkelijk leiden tot polarisatie, een debat vraagt immers onmiddellijke confrontatie. Een filosofische dialoog is iets anders. De nadruk ligt meer op het samen denken dan op het overtuigen van de ander. Al filosoferend gaan jongeren onder begeleiding van een gespreksleider op zoek naar mogelijke antwoorden en inzichten. Filosofische reflectie is met name relevant bij duurzaamheidsvraagstukken over klimaat en sociale rechtvaardigheid. Deze uitdagingen hebben immers geen pasklare antwoorden, het gaat hier om wat men 'wicked problems' noemt. Het beantwoorden van deze vragen gaat samen met het overdenken van allerlei belangen: jezelf, de ander, kinderen, grootouders, de maatschappij, de toekomstige bewoners, de aarde, onze ecosystemen, dieren en planten.

“Het is aan ons om een veilige ruimte
te creëren waar mensen op rationele grond
hun verschillende opvattingen kunnen onderzoeken.”

Jürgen Habermas, filosoof

KlimaatBurgers reikt een methodiek aan om dialoog over heikele thema's rond duurzaamheid en klimaatopwarming in goede banen te leiden. Je vindt verschillende werkvormen om jongeren te laten denken over duurzaamheid, wetenschap en meningsvorming. Jongeren worden uitgedaagd om hun visie te onderbouwen met argumenten en denken samen na over waarden die bij duurzaamheid een rol spelen. Dit laat toe dat leerlingen vanuit verschillende perspectieven naar duurzaamheidsvraagstukken leren kijken. Deze oefeningen motiveren leerlingen een brede bril te ontwikkelen met oog voor mens, maatschappij en planeet.

Bij het beantwoorden van klimaatvraagstukken komen verschillende domeinen samen gaande van wetenschappelijke inzichten rond het broeikaseffect of voedselproductie tot ideeën over de betrouwbaarheid van wetenschap en meningsvorming. Om jongeren voor te bereiden op het nepnieuws dat de ronde doet rond klimaatopwarming is het immers ook belangrijk stil te staan bij wat wetenschap kan bereiken en hoe wetenschap werkt. Om klimaatopwarming als maatschappelijk probleem te onderzoeken is het daarnaast ook relevant te onderzoeken hoe een mening gevormd wordt en welke botsingen aan de basis liggen van conflicten rond klimaatopwarming.

**De KlimaatBurgersmethodiek bestaat uit denkoefeningen
binnen drie verschillende domeinen:**

DUURZAAMHEID

Wat is een duurzame oplossing? Welke ethische keuzes liggen aan de basis van duurzaamheidsvraagstukken? Welke keuzes moeten we maken?

WETENSCHAP

Hoe betrouwbaar is wetenschap? Wanneer kan je iets zeker weten?
Is wetenschap zomaar een verhaal?

MENINGSVORMING

Hoe kunnen we samen tot een oplossing komen? Kunnen verschillende antwoorden op eenzelfde vraag correct zijn? Kan een mening veranderen?
Wat is het verschil tussen een feit en een mening?

Om het denken van jongeren op te wekken voorzien we verschillende soorten filosofische oefeningen:

POLARISATIE- EN CLASSIFICATIE- OEFENINGEN

Oefeningen die leerlingen uitnodigen stelling in te nemen. Bijvoorbeeld door op een lange lijn te staan van 'helemaal akkoord' tot 'helemaal niet akkoord'. Leerlingen worden gevraagd het standpunt te onderbouwen met argumenten. Leerlingen reageren op elkaars standpunten en kunnen tijdens het gesprek van positie veranderen.

“Het is interessant om te horen dat niet iedereen hetzelfde denkt, maar dat we elkaar toch kunnen begrijpen.”

(leerling)

CASUSSEN

Leerlingen krijgen een moeilijke situatie waarbij ze een keuze of beslissing moeten maken. Ze kunnen hierbij kiezen uit een aantal opties. Leerlingen moeten een keuze maken en deze keuze toelichten.

ROLLENSPEL

Leerlingen ordenen argumenten door met de bril van verschillende actoren naar een situatie te kijken, bv. de bril van de landbouwer, de bril van de kinderen, de bril van mensen die over honderd jaar worden geboren, de bril van de econoom, de bril van de dieren,... . Bij dit type oefeningen wordt leerlingen gevraagd zich te identificeren met één of een andere overtuiging. In tweede instantie is de vraag aan leerlingen om argumenten te formuleren die de eigen overtuiging tegenspreken. Leerlingen worden geconfronteerd met fictieve personen die elkaar tegenspreken.

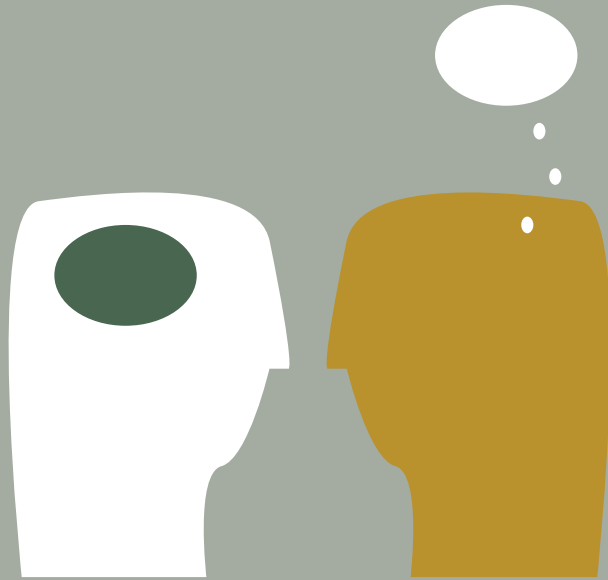

“Ik heb nog nooit zo hard nagedacht als met KlimaatBurgers.”

(leerling)

FILOSOFISCHE VRAGEN

Elke van de bovenstaande oefeningen leidt tot grote filosofische vragen waar leerlingen klassikaal, in groepjes of individueel bij stil kunnen staan. Dit zijn grote vragen die leerlingen uitdagen om stelling in te nemen, de eigen overtuigingen te verkennen en andermans perspectieven te leren begrijpen. Deze oefening omvat filosofische vragen over duurzaamheid, wetenschap en meningsvorming.

“Ik heb de oefeningen van
KlimaatBurgers toegepast en
ze werken goed. Het overgaan
naar diepere betekenissen en
argumenteren over standpunten
gaat hierdoor veel vlotter en
leerlingen gaan meer
met elkaar in gesprek.”

(leerkracht)

“Ik vind het fijn dat we een
keer over klimaat kunnen
spreken in plaats van er
alleen maar over
te horen.”

(leerling)

ROL VAN DE GESPREKSLEIDER

Tijdens een KlimaatBurgers-dialogoog wordt de leerkracht gespreksleider. Een gespreksleider stimuleert het denken bij de leerlingen door in de eerste plaats de eigen oordelen uit te stellen en onbevooroordeeld te luisteren. De kern van deze beschouwende positie wordt ook de **socratische houding** genoemd. Net als Socrates leggen we tijdens een filosofische dialoog de nadruk niet op éénduidige antwoorden, maar stellen we vragen die peilen naar achterliggende argumenten of denkbeelden.

Als gespreksleider stel je vragen om nieuwe perspectieven en argumenten naar boven te halen. Dat leidt vaak tot meer vragen dan antwoorden. Dat is oké. Een filosofische dialoog is geslaagd als het inzicht in de kwestie is uitgediept en als meerdere perspectieven kritisch worden verkend.

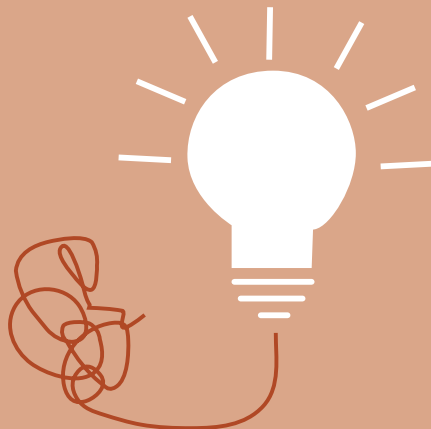
VRAGEN VOOR DE GESPREKSLEIDER

Het belangrijkste instrument van de gespreksleider, zijn de **verdiepende vragen** om de dialoog te begeleiden. Als we echt willen begrijpen wat en hoe iemand denkt, moeten we doorvragen. Er zijn verschillende soorten vragen die hierbij helpen:

VERHELDEREN

We gebruiken dikwijls woorden zoals 'natuur', 'geluk' of 'rechtvaardigheid', zonder stil te staan bij de betekenis van dit idee voor onze gesprekspartner. Dat kan leiden tot verwarring. Stel daarom vragen zoals:

- Wat bedoel je met...?
- Kan je een voorbeeld geven?
- Kan je dit nog eens kort uitleggen?
- Wat heeft dit te maken met...?

ARGUMENTEREN

Oordelen doen we allemaal, de hele tijd door. Maar we staan er nauwelijks bij stil waar deze oordelen vandaan komen en of ze wel correct zijn. Deze vragen helpen vooronderstellingen bloot te leggen en argumenten aan de oppervlakte te halen:

- Waarom denk je dat?
- Hoe weten we of dit klopt?
- Wat weten we zeker?
- Hoe kunnen we dit aantonen?

PERSPECTIEVEN

Onze dagelijkse ervaringen en standpunten zijn doorgaans vanzelfsprekend vanuit het eigen vertrouwde perspectief. Maar je kan dezelfde zaken echter ook anders ervaren, bekijken en begrijpen als je ze vanuit een andere invalshoek bekijkt. Vragen naar perspectiefwissel zijn ook geschikt om ongedronde argumenten of meningen bloot te leggen zonder dat de gespreksleider zelf de inhoudelijke 'corrector' moet zijn.

- Kan je je het omgekeerde voorstellen?
- Zijn er nog andere opties die ook kunnen kloppen?
- Kan het tegendeel waar zijn?
- Denkt iemand daar anders over?

GEVOLGEN

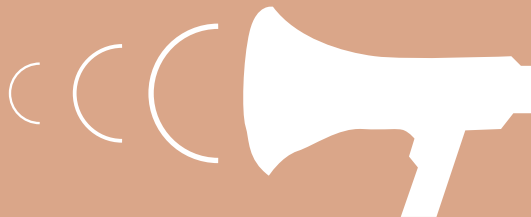
Je kan een bewering onderzoeken door naar de gevolgen te vragen. Dit soort vragen kan je bijvoorbeeld gebruiken om contradicties in een redenering bloot te leggen. Deze vragen dagen de groep uit om het thema samen kritisch te onderzoeken, te begrijpen en eventueel te herzien.

- Wat kunnen we daaruit afleiden?
- Wat zijn de gevolgen voor x of y ?
- Bestaat daar een algemene regel voor?
- Hoe past dat in wat je daarnet zei?
- Hoe kunnen we dit aantonen?

AFRONDEN

Een filosofische oefening eindigt doorgaans met een nagesprek, ook gekend als een metagesprek. Dat is een gesprek over het gesprek. Een metagesprek is bedoeld om kort te reflecteren over het gesprek zelf. Het geeft deelnemers aan het gesprek ook de gelegenheid hun ervaring over de dialoogactiviteit te delen met de groep, de belangrijkste inzichten op te sommen, en samen te beslissen of er een vervolggesprek moet komen.

- Wat kunnen we besluiten?
- Hebben we iets nieuw ontdekt?
- Begrijpen we het thema beter?
- Was dit gesprek zinvol?

“Soms doe je dat in je eigen hoofd (filosoferen), maar eigenlijk nooit met anderen. Met anderen is het leuker.”

(leerling)

“Het is leuk maar moeilijk. Soms wil je een antwoord geven, maar komt het niet onmiddellijk. Toch is het zinvol.”

(leerling)

VOORBEELDDIALOOG

Gespreksleider: Is het klimaatprobleem oplossen belangrijker dan het behoud van de democratie?

Leerling 1: Ja, het klimaatprobleem aanpakken is het belangrijkste. Mensen zijn vandaag echt blind, ze zien niet met wat voor problemen we worden geconfronteerd en ze denken alleen op korte termijn.

Gespreksleider: Wie wil reageren?

Leerling 2: Volgens mij is het klimaatprobleem oplossen ook het allerbelangrijkste. Want als de mensen uitsterven is er toch geen democratie meer.

Gespreksleider: Wie denkt iets anders?

Leerling 3: Als er geen democratie meer is, dan zijn onze levens niet meer zinvol.

Gespreksleider: Waarom denk je dat?

Leerling 3: Zonder democratie worden wij niet meer gehoord. Dan bedenkt een dictator gewoon wat goed is en dan moeten wij allemaal volgen.

Gespreksleider: Wat zou jij dan antwoorden op de vraag of het oplossen van het klimaatprobleem belangrijker is dan het behoud van de democratie?

Leerling 3: Het behoud van de democratie is belangrijker, want je leeft beter in een goede wereld.

Leerling 4: Ik ben het eens met leerling 3. Maar ik denk dat we nog niet in een echte democratie leven. Want als we in een echte democratie leven, dan zouden we het klimaatprobleem toch onmiddellijk aanpakken. Want het klimaatprobleem is iets dat ons allen treft. Het is net omdat de lobbyisten onze politici zoveel bespelen dat er niet genoeg gebeurt.

Gespreksleider: Je zegt dat een echte democratie het klimaatprobleem zou kunnen oplossen. Denk je dat of weet je dat?

Leerling 4: Ik denk dat ... misschien omdat ik het hoop.

Gespreksleider: Wie heeft een ander perspectief?

Leerling 5: Een echte democratie zal ervoor zorgen dat ook andere dingen dan klimaatopwarming belangrijk zijn. Dat iedereen genoeg te eten krijgt, dat is toch het belangrijkste, dat is belangrijker dan het leven van al die mensen die in de toekomst op aarde zullen bestaan, toch?

HOE REAGEER JE OP GEVOELIGE SITUATIES IN DE KLAS?

Hoe reageer je op leerlingen die de klimaatopwarming in twijfel trekken? Hoe faciliteer je een dialoog tussen klimaatactivisten en klimaatrealisten in de klas? Hoe gebruik je tegenstellingen over het klimaat als een kans om jongeren met elkaar in dialoog te laten gaan?

- Een goed gesprek vereist **tijd, geduld** en **aandacht**. Maak hier ruimte voor.
- **Verduidelijk** dat alle perspectieven een onderzoek waard zijn en dat de focus op het 'samen verkennen van verschillende mogelijkheden' ligt, niet 'op het vinden van één juist antwoord of oplossing'.
- Oordeel niet, **stel vragen**. Het kan helpen om je voor te stellen dat je een marsmannetje bent en alles voor de eerste keer beleeft.
- **Focus op argumenten** achter meningen en oordelen en onderzoek deze gezamenlijk.
- Creëer een **context** waar leerlingen mét elkaar denken in plaats van tégen elkaar, leg uit dat een dialoog geen debat is.

- Maak een **onderscheid tussen een mening en de persoon** die een mening uit. Spreek bijvoorbeeld over 'deze mening' in plaats van over 'jij zegt'.
- **Wees alert voor taal.** Woorden hebben een enorme impact en kunnen zowel verbinden als polariseren. De taal die we hanteren, kan ongemerkt misverstanden versterken of net tegengaan. Wees voorzichtig met woorden zoals 'absoluut', 'logisch' of 'slim'. Deze woorden kunnen andere leerlingen het gevoel geven dat ze niet worden gehoord.
- **Stel verbindende concepten centraal.** Als twee groepen van mening verschillen, is het zinvol om voorbij de oppervlakte te zoeken naar wat hen bindt. Wat delen klimaatontkenners en klimaatactivisten? Beiden verlangen ze ernaar op een goede manier samen te leven. Onderzoek in het gesprek wat dat betekent.

TIPS VOOR EEN VEILIGE KLASCONTEXT

- Zoek een rustige plek met licht en ruimte.
- Straal vertrouwen uit.
- Neem een open en geïnteresseerde houding aan.
- Luister aandachtig.
- Luister naar wat de leerling zegt en wat de leerling toont terwijl zij/hij spreekt.
- Observeer en probeer de noden en behoeften te achterhalen van de deelnemers aan het gesprek. Op welke manier 'speelt' het onderwerp? Wie zegt wat? Wie raakt dit onderwerp het meest (of niet)?
- Geef iedereen een stem. Tijdens gesprekken over gevoelige thema's bestaat de kans dat het gesprek gekaapt wordt door roepers van twee tegengestelde polen. Het komt vaak voor dat de stille middengroep zich geïntimideerd voelt door de dominante stemmen. Door deze middengroep het woord te geven, kan je meer nuance in het gesprek brengen en vergroot de kans op een uitkomst die door iedereen gedragen wordt.
- Stel je empathisch op en kijk mee door de bril van de ander. Hoe ziet de kwestie eruit vanuit een ander perspectief?

Klimaatburgers, van klimaatcontroverse naar klimaatverbinding

Auteurs: Jelle De Schrijver & Eef Cornelissen

Coördinatie voor de Koning Boudewijnstichting: Anneke Ernon

Vormgeving: Ruth Van Wichelen

Een uitgave van de Koning Boudewijnstichting, Brederodestraat 21, 1000 Brussel

Wettelijk depot: D/2893/2023/06

Referentienummer: 3906

Deze uitgave kan (gratis) gedownload worden op www.kbs-frb.be en op www.klimaatburgers.be.

Klimaatburgers is ontwikkeld door Universiteit Antwerpen en Odisee

in opdracht van de Koning Boudewijnstichting.

